

Rerum Naturalium Fragmenta No. 81

<i>Szemere László: Verébirtás</i>	3
<i>Szemere Zoltán: A sárgacsőrű kenderike Magyarországon</i>	14
<i>Szemere Zoltán: A kenderike Magyarország területén</i>	15
<i>Szemere Zoltán: A nyíri zsezse Magyarországon</i>	17
<i>Szemere Zoltán: A barna zsezse és a szürke nyíri zsezse nálunk</i>	19

Budapest
1933

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

Verébirtás

Írta: Szemere László.

Szívesebben adtam volna címül a verébgyérítést, mivel kiirtani természeti jelenséget, teremtményt, az valami olyan, ami természetkedvelői mivoltunkat sérti.

Tekintettel azonban arra, hogy a verebek túlon túl szép számban fordulnak még elő, vállalom az ódiumot s írok arról, hogy hogyan lehet irtani a verebeket, már t. i. ott, ahol tömeges megjelenésük csapásszámba megy. Végleges kipusztításuk úgysem fog sikerülni, már csak azért sem, mert ha netán annyira meggyérítenők őket, hogy kártételük már nem esne a latba, akkor az érdekelteket abba is hagynák az irtásukat, hogy aztán megint újra kezdjék akkor, ha ismét elszaporodtak.

Így volt ez már századok óta. Régi írások tanúskodnak róla, hogy amikor a verebek túlon túl elszaporodtak, akkor törvénybe hozták az irtásukat s mindenkinek bizonyos mennyiségű verébfejjel, illetve lábakkal kellett beszámolni.

Hogy irtották hát akkor a verebeket?

Nem másként, minthogy kiszedték a fészekben ülő verébfiakat; azután meg, amikor a vadászfegyver és az igen apró sörét használata széltebe elterjedt, hát belepuskáztak a verébseregbe.

Főként a kezdő vadászok, madarászó ifjak kedvtelése volt az, hogy egyéb vadászni való híján verébcsapatok után jártak s

bizonyos versengés támadt abban, hogy ki tud egy lövésre több verebet lelőni?

A verébirtás eme legradikálisabb módjáról ugyan céltalan múlt időben írnom, mert hiszen azonmód irtják sokan a verebeket manapság is, annál is inkább, mert ősszel – a jó húspan levő s akkor még többség szerint fiatal verebek konyhára kerülén – a menüt kíváncsan megváltoztatják.

Már tudniillik annak, akinek. A háziasszony meg a szakácsné nem üdvözli a verébzsákmánnyal hazatérő vadászt valami kitörő lelkesedéssel, mert a sok apró jószág lekopasztása és elkészítése sok munkát ró rájuk.

Enni se szereti mindenki, úgy vélekedén, hogy elég akkor vesződni szálkával, mikor az ember halat eszik s nem érdemes a veréb csontocskáival vesződni. (Azonban, akiket mint veréb-fogyasztókat ismertem, nem mindnyájan vették maguknak azt a fáradságot, hogy a verébhúst leszedegessék a csontról. Egyszerűen összerágták csontostul együtt, akár csak a vidra az apróbb halat.)

Nos, hát ha nem is fogadták a háziasszonyok a verebet szívesen, mi azért azt lődöztük s mindig akadt olyan háztartás, ahol szívesen fogadták a verébzsákmányt.

Legkiadósabban a nyár végén s az ősz elején lehet lőfegyverrel irtani a verebeket, azután meg télen, amikor csalétek elszórásával könnyű őket egy helyre szoktatni, kis területre sűrűsíteni. Apáinktól láttuk, hogy ez hogy ment.

Valamely jeges ösvényre darát vagy búzát szórtak, azután az egészen apró sörétre (»dunszt«) töltött flintával az előre meghatározott védett helyre visszavonulva bevárták, míg az éhes verébsereg ellepi a kritikus helyet.

Dörrent a puska s a verébsereg zöme vérbe fagyva maradt a csatatéren, a szárnyaltak szétugráltak, sok el is repült, azonban a repülők közül is hullott el itt is, ott is egy-egy, ezek olyan sebesültek voltak, hogy felrepülni még bírtak, de aztán nem vihették sokáig.

Erre aztán a puskás, a gyerekek sebtében összeszedték a verebeket, de jutott ezekből a kutjának, macskának is, ha éppen arra jártak. Amit össze nem szedhettek, azt a menyét, a görény vagy egyéb ilyen éjjeli szanitéc szedett aztán össze.

A veréb mama ellenállhatatlan vonzalommal viseltetik a pihe iránt.

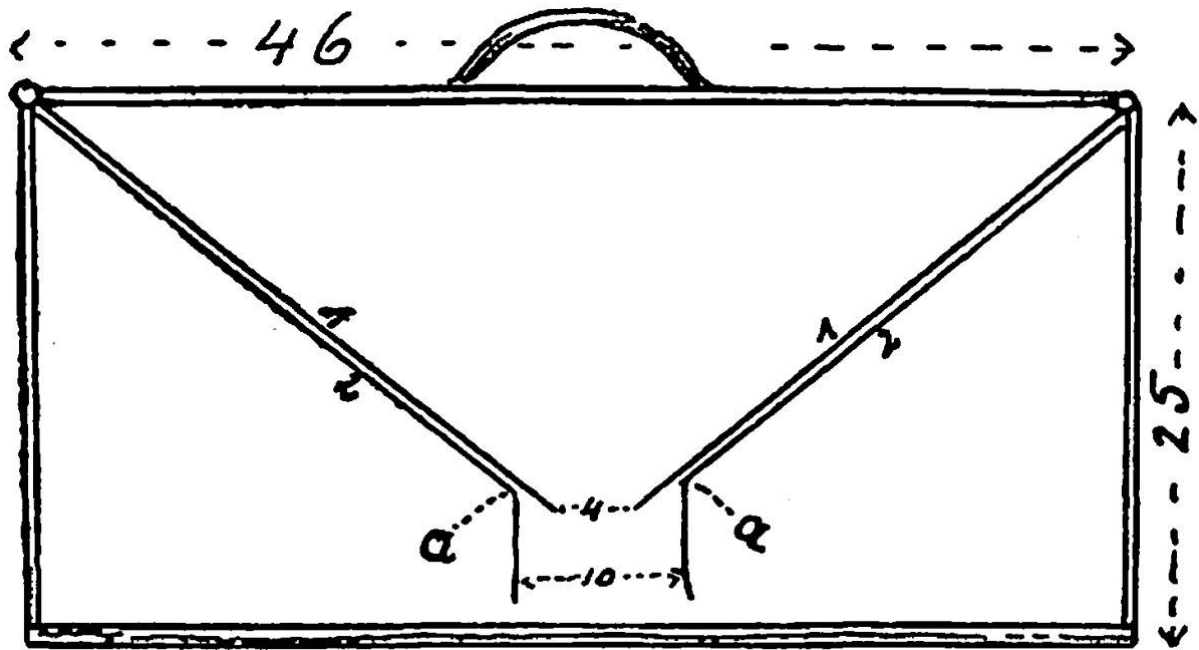
A különféle verébfogó szerkezeteket hosszadalmas lenne sorra venni. Egy részük a leboruló kosár elvéből indul ki. Azonban célszerű a verébfogó varsa is. Ezt itt képből is bemutatom, hogy aki nem akarja készen venni, meghozatni, az maga is elkészítse, illetve valamely kosárfonóval elkészíttesse.

Ez tehát a kerek, felül tölcséres, közismert egérfogóhoz hasonlít. A varsa tölcsére lenyílik és pedig azért, hogy eleinte a nyitott fedelű varsába szoktathassuk a verebeket. A veréb ugyanis óvatos s nem megy a csapdába olyan vakon, mint például a széncinege.

Szükségesnek tartom azt, hogy a verébfogó varsát ábrákkal bemutassam szíves olvasóimnak, hogy ha valaki házilag akarná elkészíteni, hát megérthesse a szerkezet minden csínját. (Úgy tudom, hogy ezt a fajtájú varsát a kaposvári fegyintézetben gyártják!)

Mert bár egyszerű elven alapszik az egész, mégis van olyan része – a varsa nyílása –, amelyet jól meg kell figyelni, ha azt akarjuk, hogy a varsa »fogós« legyen.

Általános alakját mutatja egy fényképfelvétel, azonban itt a sok fától nem látni az erdőt, azaz nem világlik ki maga a fogószerkezet. Vázlatos rajzom a varsát nyitott fedéllel ábrázolja s ugyancsak nyitva van a varsa oldalajtója is. (Ezen szedjük ki a megfogódott verebeket.)

Verébfogóvarsa keresztmetszete.

Azonban a kritikus pontot, a varsa tölcsérének a száját még e rajzból se vehetjük ki. Ezért átmetszetben is lerajzoltam az egészet. Két nyílása van a varsa tölcsérének: az egyik, a felső 4, az alsó 10 cm átméretű. Ezek úgy, állanak elő, hogy a tölcsér egyes vesszői (1-1) hajlíthatatlanul irányulnak a központ felé, akárcsak annak a bizonyos egérfogónak a dróttjai.

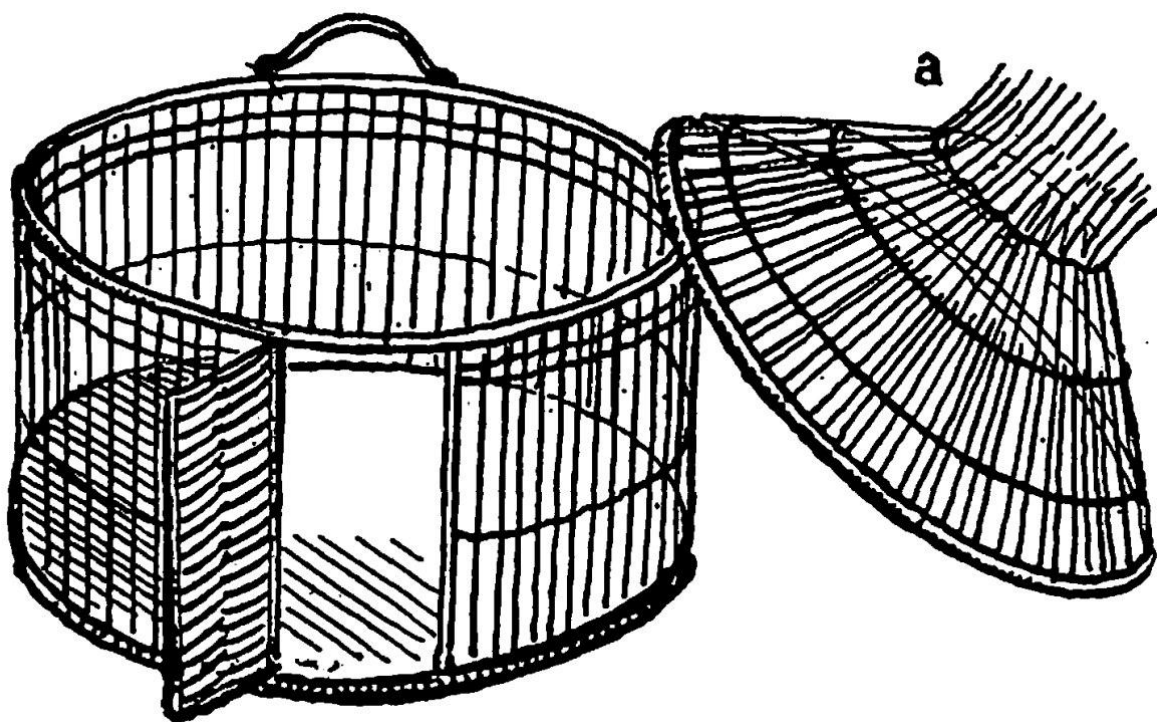
A 2-es számokkal jelzett vesszők a-a ponton megtörnek s függőlegesen lefelé irányulnak s csaknem leérnek a varsa aljáig. Az a rendeltetése e kb. 10 cm átméretű szájnak, hogy a megfogódott verebek ne találják meg egykönnyen a szűkebbik nyílást.

Mikor aztán az alkalmas helyre kitett varsára a verebek rászoktak, akkor aztán lezárt s étellel csalizott varsa várja a verebeket, amelyek ekkor bebújva a varsa lyukján, megfogóznak. Célszerű a verébfogó varsát nem a földre, de magasabbra helyezni, mert a földön a verebek elővigyázatosabbak. Ha egy veréb már fog-

lyul esett, akkor a többi, mintegy szolidaritásból, ugyancsak bemerészkedik.

Érdekes megfigyelni – valamely búvóhelyről – azt az aggályos óvatosságot, amivel a verebek a kitett varsába bemerészkednek.

Értve persze a lezártat, mert a nyílt varsát hamar ellepik. Hányszor, de hányszor indul neki, hogy kedvenc ételéhez bebújjon, de a lejtő aljáról ismételten is visszahőköl, míg aztán az étvágy legyőzi a félelmét.

Verébfogóvarsa szétszedve.

A varsa, meg más verébfogó csalétekének főtt krumplit tehetünk ki, azt a verebek igen szeretik, a cinege meg nem s így távol marad a varsától.

Semmiesetre sem szabad csalétekül olyan magvakat használni (napraforgó, kendermag stb.), amit a cinegék is szeretnek. Azok hamar rajtavesztenek s ha a varsa vesszői közt gyorsan ki nem surranhatnak, vergődésükkel a verebeket hosszú időre elijesz-
tik a varsától.

Természetesen igen kiadósan lehet méreggel irtani a verebeket, azonban e tekintetben az az álláspontom, hogy a verébkártétel nem lévén csapásszerű, ezen – más tekintetben kockázatos – irtási mód sem indokolt.

Alig volna megakadályozható az, hogy a verebeken kívül más madarak is áldozatul ne essenek. Sármányok, búbos pacsirták s más, télen is itt maradó hasznos madarak is felszedhetnék a mérgezett búzát vagy más szemet, eltekintve a háziszárnyasokat.

Azután az elhullott verebet megeheti a sertés s némely méreg ilyen úton azt, avagy más állatot is elpusztíthat. Ilyen, meg más okok miatt én a mérgezéseket – nemcsak a verébmérgezést, de még a dúvadak mérgezését is – sohasem helyeseltem, illetve sosem tartottam »megengedett harci eszköznek«. Azért mérgezési eljárásokat ki sem próbáltam s nem is ismertettem sehol.

Ha valamely állat vagy madár csapásszerű elhatalmasodását másként már, mint méreggel – vagy újabban gázokkal – lehet csak irtani, azt bízzuk a hatóságokra vagy egyesületekre, de ne tegyük a magunk felelősségére.

Egy félig-meddig való mérgezési eljárásról mégis megemlékezem. Ez pedig az alkoholos búza. Előrebocsátom, hogy e módszer se próbáltam ki, csak éppen hallottam azt, hogy alkohol-

ban áztatott búzával is lehet verebet irtani. Azt is előrebecsálhatom, hogy ez az eljárás – tekintettel az alkohol drága voltára – ugyancsak nem fog elterjedni.

A verébirtásra szánt búzát előbb vízben kell áztatni, egészen addig, míg kissé meg puhul. Ezután a vizet le kell csorgatni s alkoholba kell tenni a búzát, míg csak az alkohol a víz által a búzát is át nem járja. Ekkor kell aztán a verebeknek szórni, amelyek azt felszedik s azután »berúgnak« tőle s így összeszedhetők.

Az alkohol drágaságán kívül még hátránya ez eljárásnak az, hogy az alkohol elpárolog a búzaszemekből. Ha tehát a verebek az elkészítés után azonnal fel nem szedik a szemeket, akkor azok már hatástalanok.

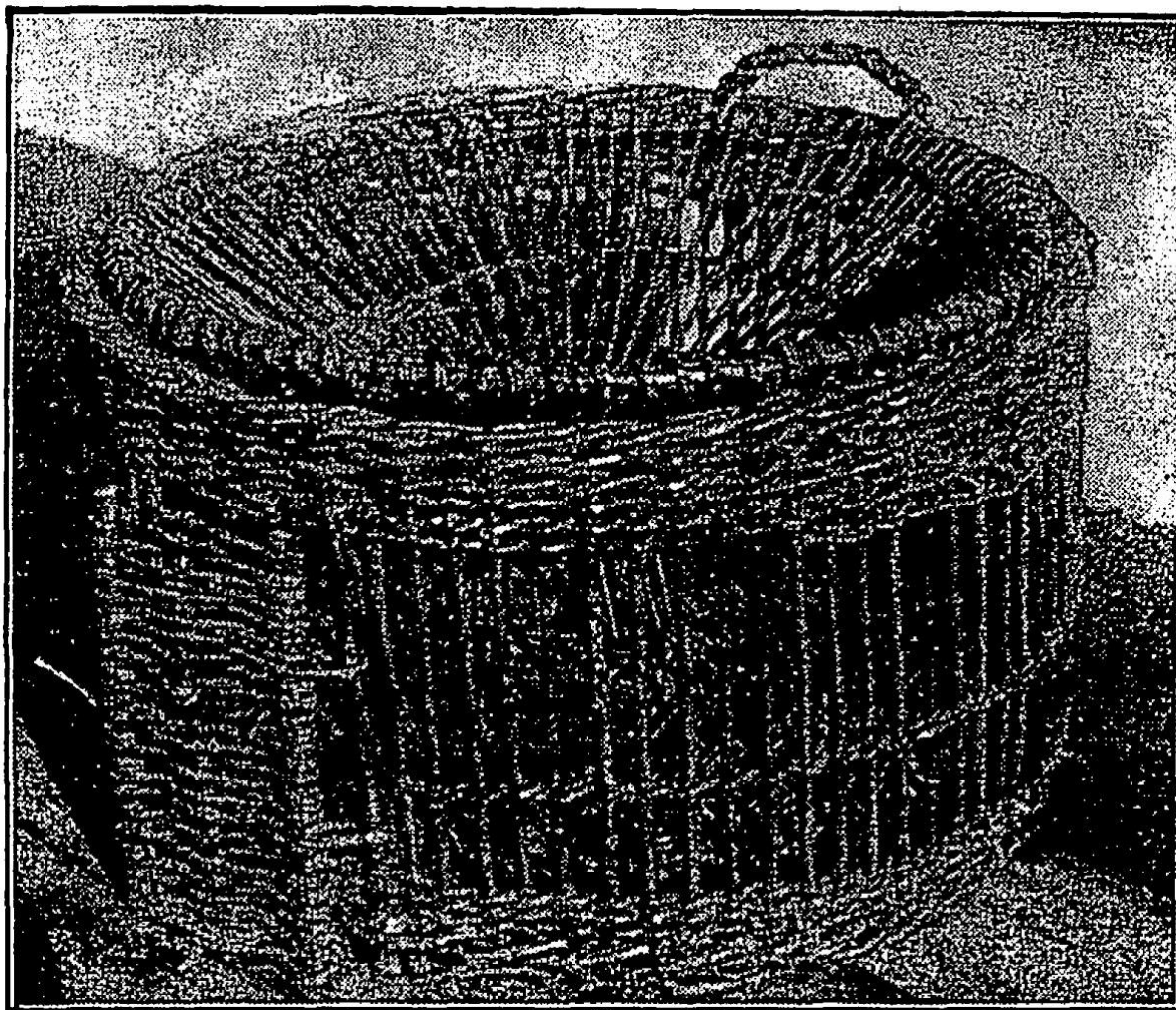
Legajánlatosabb verébgyérítési módok tehát: a lőfegyver, a fészekszedés s a verebek fogdosása télen.

A verebek társadalmában jóval több a hím, mint a tojó. Ezért, ha lőfegyverrel tömegben a vázolt módon nem gyéríthetjük őket, esetleg csak egy kis öbű (ú. n. flóbert) fegyverünk van, akkor tavasszal a tojáson kotló nőstényeket igyekezzünk elejteni. (De nem, amikor már apróságai kikeltek!)

A kotló veréb igen óvatos, hanem van egy gyenge oldala. Ha valahol egy pihés tollat meglát, leküzdhetetlen vágya gerjed aziránt, hogy már egyébként is jó tollas fészket még azzal az egy szál tollal is gyarapítsa.

Így készült verébmamáról az itt bemutatott fénykép. Egy szőlőkaró repedésébe helytollat szorítottam s egy közeli méhesben

fölszerelt fényképezőgéppel lestem arra a verébpárra, amelyik a közelben fészkel. Nem sokáig vártam, a tojóveréb azonnal ott termett; az igaz, hogy mihelyt az alig másfél méterről rámeredő aplanát lencsét észrevette, el is ment, otthagya a csábos tollacskát.

Fogásra beállított verébfogóvarsá.

Nem emlékszem arra, hogy magam hány verebet tudtam valaha is elejteni egy-egy lövésre, azonban arra emlékszem, hogy egyik nagybátyám százon felül vitte. A jeges talaj azért kívánta-tott meg, illetve volt előnyös, mert a jégről a ferdén rávágódó sörét alacsony szög alatt fölvergődván, még több verebet is

érhetett s ért is, már az okból is, hogy az ösvényt hosszában pásztázta.

De akkor, amikor a keresztekben álló gabonaféléket lepik el a verebek, vagy a sátorba állított magvaskendert, ugyancsak eredményesen lehet rájuk puskázni. Néha célszerűbb fölrebenteni a sereget, s akkor löni rájuk. A fölrebent verebek összetartva, seregesen repülnek tova s így – kitárt szárnyaik révén – több a sebezhető felületük, hamarabb akad beléjük a sörét.

Atyáink nemigen használtak 12-es vagy 14-es számú sörétnél kisebbet, mert az egészen finom 16-os vagy különösen a 18-as sörét gyártása csak későbbben terjedt el, akkor, amikor az ú. n. flóbert-fegyverek is elterjedtek. Mi aztán az ilyen, mákszemeknél is apróbb sörétet használtuk, illetve használjuk mindazon esetekben, amikor fürjnél apróbb madarakat óhajtunk zsákmányolni.

Ez hát a lőfegyverrel való irtás. Ugyancsak divatos a fészekszedés is, amit régen is, manapság is leginkább a falusi gyerekek űztek, illetve űznek. Hanem ez a sport káros kilengésekre vezetett s vezet is, mert a gyerekek nem mindenkor disztíngválnak madár és madár között s bizony sok hasznos madarat is kiszednek, kivéve ott, ahol a «madarak és fák napjai» révén ez irányú szenvedélyük meg van zabolázva.

Midőn lapunk múltévi 5. számában a verébkérdésről írtam, ismertettem ott bizonyos verébdúcokat, azt ajánlva az érdekelteknek, hogy közös fészkelőhelyre igyekezzenek telepíteni a verebeket, mert úgy nem kell a szerteszét fészkelő verebek fészkei után kutatni. Mindenesetre annak, aki a verébfészkeket sze-

deti, jogi s etikai kötelessége az is, hogy a többi madarak fészkeinek az elszedését megakadályozza.

A harmadik helyre tehetem – az irtási módokat illetőleg – a verebeknek az összefogdosását, amit ugyancsak űztek régebben is, manapság pedig már kipróbált verébfogó varsát csinálhat, illetve vehet az, aki hát irtani akarja verebeit.

(Növényvédelem, 1933, vol.9, no.5, p.89-91)

A sárgacsőrű kenderike Magyarországon

Szemere Zoltán

A sárgacsőrű vagy téli kenderike Magyarországon igen ritka téli vendég, amelyet csak az 1842., 1844., 1846., 1848., 1850., 1880. és 1906. években figyeltek meg Magyarországon. A kenderikétől abban különbözik, hogy feje és melle nem piros és hogy csőre sárga, csak a begye fekete.

Minthogy a sárgacsőrű kenderike északi hazájából az eddigi tapasztalatok szerint túlnyomóan nyugatra vonul el, Magyarország pedig inkább északkeletről és keletről kapja a téli vendégeit, azért – amint ezt már dr. Madarász Gy. is hangsúlyozta – a nálunk előforduló sárgacsőrű kenderikék java része valószínűleg a *Carduelis flavirostris brevirostris* Moore alfajhoz tartoznak.

Ebből a Kaukázusban honos változatból két példányt őriz a Magyar Nemzeti Múzeum. Mind a kettő 1880. dec. havában került kézre Budapest közelében, a Gubacsi pusztán. A sárgacsőrű kenderikétől abban különbözik, hogy háti oldalának tollai világosbarnák, majdnem fehérén szegettek s farcsíkja inkább fehérbe hajló világos rózsaszín. Csőre valamivel kisebb, vagyis kisebb 8 mm-nél.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.253-254)

A kenderike Magyarország területén

Szemere Zoltán

A kenderike (kenderice, kendelice, kenderike, zsezse) Magyarország területén mindenütt többé-kevésbé gyakori madár, amely éppen úgy előfordul az alföldeken, mint a dombvidéken, egészen a havasok aljáig. Liptó megyében még 700 méter magasságban találta fészkelve Ertl G. Kertekben, gyümölcsösökben, fasorokban, parkokban szeret tartózkodni; inkább keresi, mint kerüli az ember közelségét.

A Balaton mentén sokszor találtam a szőlőkben, fészket a szőlőtőkébe rejtve. Ez az alkalmazkodása a szőlősgazdára azért igen előnyös, mert a szőlőt mint kultúrsivatagot a legtöbb madárfaj kerüli, így a kenderike egyedül marad ott mint rovar- és gyompusztító munkás.

Túlnyomó nagy részben állandó madár, amely télen-nyáron itt marad nálunk. Télen át nagy csapatokba verődve járja a határt, egyéb pintyfélék társaságában. A magasabb hegyvidéken azonban vonuló madár, amely télire éppen úgy elvonul, akár a fecske. Liptóújjvárott pl. középérkezése március 14-re, középtávozása szeptember 18-ra esik.

Télen át az Alföldön sokkal nagyobb számban fordul elő, mint nyáron. A többletet a téli vendégek szolgáltatják, amelyek részben a magyar hegyvidékről szállanak alá részben pedig északi tájakról érkeznek.

Habár gyommag irtásával lényeges hasznot nem is hajt s habár rovarirtása is csak a fiókanevelés idejére esik, azért sokkal

inkább hasznos, mint közömbös s ezért a madárvédelmi törvény védelemben részesíti. Ha tehát téli időben üres tarisznyával tér haza a vadász, bosszúságában ne durrantson bele a faluvégi tarlókról fölszálló kenderikecsapatba, hanem ha meglátja, hogy hálóval leselkedik rájuk valami „madarász”, jelentse azt föl az illetékes hatóságnál.

A Magyar-Horvát Tengerpart legdélibb csúcsában Hirtz szerint a kenderikének egy kisebb és élénkebb színű változata fordul elő, melyet Tschusi *Carduelis cannabina mediterranea*-nak nevezett el. Hartert szerint „nagyon nehezen megkülönböztethető változat”.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.252-253)

A nyíri zsezse Magyarországon

Szemere Zoltán

A nyíri zsezse (kis zsezse, nyíri csíz, gyagya) Magyarországon téli vendég. Nem minden télen jelentkezik, de ha megjelenik, akkor nagyobbára tömegesen látható. Amikor északi hazájában kedvező nyár idején nagyon elszaporodik s ugyanakkor a tél nagyon kedvezőtlen rája, akkor óriási csapatokban szokott fölkerekedni, hogy dél felé kedvezőbb táplálkozási területekre jusson. Ilyenkor Magyarországot is elárasztja.

Első megjelenését Grossinger jelzi; 1792/93 telén igen gyakori volt. 1893/94 telén is igen sok jelentkezett. A madár természetrajzának és a földrajzi helyzetnek megfelelően a Kárpátok övében szokott legnagyobb mennyiségben jelentkezni, de azért az Alföldre is jut belőlük, különösen a Hortobágyon gyakori s lemegy egészen Horvátországig.

Habár idegen jövevény, amely nálunk nem költ, azért a magyar madárvédelmi törvény pártját fogja, eltiltja a lövését, hálózattal való fogását s bármily módon való pusztítását. A különféle gyommagvak pusztításával némi hasznot hajt, kárt egyáltalában nem tesz, sőt Chernel I. szerint a vörösfenyőn élősködő szövőmoly álcáit s bizonyára hasonlóan káros rovarokat is fogyaszt, így feltétlenül megérdemli a vendégnek kijáró kíméletet.

A nyíri zsezsével együtt nagy ritkán meg szokott jelenni nálunk a hosszúcsőrű zsezse is (*Carduelis linaria holboellii* Brehm), amely nagyon hasonlít a nyíri zsezséhez, de valamivel nagyobb, különösen szárnya hosszabb (75–81.5 mm), csőre erő-

teljesebb és hosszabb (9–11 mm). Magyarországon az 1893/94. évi nagy beözönlés idején jelent meg Kőszeg és Zágráb vidékén. 1898. dec. 3-án Alsófügeden, Erdélyben találta Csató J. (*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.254-255*)

A barna zsezse és a szürke nyíri zsezse nálunk

Szemere Zoltán

A barna, vagy kis nyíri zsezse alkalomadtán szintén ellátogat Magyarországra. Bizonyító példányok azonban eddigelé csak két helyről vannak. Az egyik Kőszeg, ahol Chernel I. lőtt két hímet 1894. márc.12-én. Ezek a Chernel-féle gyűjteménnyel a M. Kir. Madártani Intézetbe kerültek. A többiek a zágrábi múzeumban vannak, melyeket az 1887/88. évi invázió alkalmával ejtettek el Zágráb környékén.

Nem is nagyon valószínű, hogy ez az Alpokban fészkelő faj, a nyugati határsávtól eltekintve, Magyarországra tévedjen; úgy a kőszegi, mint a zágrábi példányok is valószínűleg az Alpokból ereszkedtek alá a lankásabb vidékre. Minthogy költőterületén nem fordul elő tömegesen, azért a téli tartózkodási helyein se jelenik meg oly tönkegekben, mint a nyíri zsezse.

A nyíri zsezsékkal együtt nagy ritkán még a szürke nyíri zsezse (*Carduelis hornemanni exilipes* Coues) is megjelenik nálunk. Négy példány ismeretes. Egyik példányát a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi. Ezt 1880. dec. 3-án a Gubacsi pusztán lőtték.

A másodikat és harmadikat Chernel I. lőtte 1894 január havában, Kőszegen. Ezek a Mk. Kir. Madártani Intézet gyűjteményébe kerültek. A negyedik 1900. április 8-án került kézre Fiúméban; ez a zágrábi múzeumban van. Ismertető jegye: hófehér, minden csíkozást vagy sávozást nélkülöző farcsíkja.

Fogságba jutva, a kalitkában ez a kedves kis madár minden teketóriázás nélkül nekilát az eléje tett ennivalónak; nagyon

hamar teljesen megszelídül, sőt a táplálékban sem igen válogatós. Mozgékonyságával és változatos kúszó ügyességével sok szórakozást szerez gazdájának; más madarakkal is hamar megbarátkozik, sőt valósággal mindenféleképpen becézgeti azokat.

Társaságszerető hajlama a madarásszal szemben rendszeren vesztét okozza, mert csak az elsőt kell megfognia, s akkor a többi átvonulót, amelyek ennek a hívó szavára megjelennek, igen könnyen meg lehet fogni. Tübingiában és Anhaltban az elsőt rendszeren úgy fogják meg, hogy hosszú, hajlékony pálca végére erősített lépes vesszőt dobnak a gyanútlanul falatozó madárra. A pintytanyákon nagy tömegekben fogják.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.255-256)